

Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer

(Kans)rijk in natura en harde baten

**De huidige en toekomstige baten van het Markermeer-IJmeer
op de kaart gezet**

*Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer
(Kans)rijk in natura en harde baten
Mei 2012*

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	7
2.	De huidige baten van het Markermeer-IJmeer in kaart.....	11
3.	Maatregelen en gevolgen voor de baten.....	19
4.	Baten en financiering van de maatregelen	27

Samenvatting

De ecologische situatie in het Markermeer-IJmeer is slecht. Vanuit Natura2000-wetgeving wordt de regio beperkt in haar ontwikkeling. Om het tij te keren is de regio in 2009 gekomen met het Toekomstbeeld Markermeer-IJmeer (TMIJ), waarin een voorstel is gedaan de ecologische situatie van het Markermeer-IJmeer zodanig te verbeteren dat het belangrijke ontwikkelingen in de regio, die de druk op Markermeer-IJmeer verhogen, kan opvangen. Om dit verder uit te werken en te optimaliseren is in september 2010 de Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer (WMIJ) opgericht, met als opdracht de plannen haalbaar en betaalbaar te maken.

De WMIJ heeft ondermeer een optimalisatie-rapport van het TBES opgesteld en verschillende onderzoekslijnen naar de baten ingezet. Het optimalisatie-rapport benadrukt dat tegenover deze kosten ook opbrengsten staan, die gerelateerd zijn aan de ecologische maatregelen en het TBES. De opdracht voor dit onderzoek is het in kaart brengen van de huidige financiële- en economische baten die aan het Markermeer-IJmeer zijn te relateren en de toekomstige baten gekoppeld aan het TBES.

Door middel van de Financieel Economisch Besluitvorming Ondersteunende methode (FEBO) worden belanghebbenden, geldstromen en werkgelegenheid, die zijn te herleiden tot het Markermeer-IJmeer, in kaart gebracht en wordt de impuls van de ecologische maatregelen doorerekend. In eerste instantie zijn de huidige baten, te herleiden tot het water van het Markermeer-IJmeer, in kaart gebracht. Vanuit gegevens van de Kamer van Koophandel zijn bedrijfsgegevens achterhaald van bedrijven binnen een straal van 300 meter van de kustlijn. Vervolgens is op basis van de SBI-codes gekeken welke bedrijven activiteiten hebben die een duidelijke relatie met het Markermeer-IJmeer hebben. Vervolgens is met behulp van toedelingsfactoren de omzet van deze bedrijven berekend die is te herleiden tot het water van het Markermeer-IJmeer. Van de totale jaarlijkse omzet binnen het onderzoeksgebied zijn 113 miljoen euro en 1.300 banen te relateren aan het water. De bedrijven betalen van dit bedrag

5,5 miljoen euro aan vennootschaps- en dividendbelastingbelasting aan het rijk. De bedrijven houden jaarlijks 7,8 miljoen over.

Daarnaast hebben huiseigenaren belang bij het Markermeer-IJmeer. Hun woning is namelijk meer waard dan een vergelijkbare woning die niet aan het water is gelegen. In het onderzoek zijn de 18.500 woningen binnen een straal van 150 meter van de kust meegenomen. De meerwaarde van deze woningen als gevolg van het Markermeer-IJmeer is 783 miljoen euro. Over dit bedrag ontvangen de gemeenten jaarlijks 664.000 euro aan OZB en het rijk 5,2 miljoen euro aan overdrachtsbelasting.

Vervolgens is voor de bedrijvigheid een uitsplitsing gemaakt naar welk deel van deze baten ecologisch gerelateerd is. Per jaar is 37,6 miljoen euro omzet te relateren aan de ecologie van het Markermeer-IJmeer. De bedrijven houden hiervan 2,3 miljoen euro over en dragen 1,6 miljoen euro af aan het rijk.

De resultaten van deze stappen zijn gebruikt om de impuls vanuit de maatregelen voor het TBES te berekenen. In de analyse zijn verder referentiegebieden gebruikt, waarvoor Triple E reeds onderzoek heeft verricht, om de potentie van het Markermeer-IJmeer in kaart te brengen. Ter referentie is gekeken naar de Kagerplassen, het Lauwersmeer, de Oosterschelde en de Rottige Meente. Per gemeente is voor de kuststrook bekeken welke referentie(s) het meest van toepassing is (zijn). Vervolgens is per gemeente de mogelijke impuls berekend van de maatregelen voor het bereiken van TBES. De impuls bedraagt 75 miljoen euro omzet per jaar en 1.000 banen. De rijksoverheid ontvangt hierover 4,1 miljoen euro per jaar aan belasting. De ondernemers houden 6 miljoen euro over. Het TBES draagt verder ook, zij het in mindere mate, bij aan een eenmalige meerwaarde van bestaande woningen van ruim 23 miljoen euro. Hierover ontvangt de gemeente jaarlijks 19.000 euro extra OZB en de rijksoverheid 157.000 aan overdrachtsbelasting.

In tabel 0.1 zijn de baten weergegeven. Deze baten zijn het gevolg van een aantrekkelijker gebied. Daarnaast zijn meer baten te verwachten doordat door het TBES het Natura2000-gebied niet wordt bedreigd en

investeringen op het gebied van infrastructuur, woningbouw, energieproductie en uitbreiding van recreatieve voorzieningen weer mogelijk zijn. Een kansrijke bron van inkomsten voor de overheid is de te verwachten inkomsten uit domeinrechten, die bedrijven betalen voor grondwinning-activiteiten. Zowel voor de maatregelen als bij de infrastructurele projecten is de verwachting dat veel grond uit het Markermeer-IJmeer wordt gewonnen. Verder kunnen baten worden verwacht uit nieuwe activiteiten, zoals windenergie, en vermeden kosten die voortkomen uit werk met werk maken, zoals beveiliging van de kust.

Deze baten en ontwikkelingen geven mogelijkheden voor financiering van de maatregelen. Het is de taak van de overheid deze extra inkomsten te organiseren. In de eerste plaats is duidelijk dat veel baten reeds bij de overheid terecht komen. Een optie is om deze baten bij voorbaat te 'labelen' en zodoende vast te leggen voor financiering van de maatregelen. Een deel van de verwachte vermeden kosten en inkomsten uit domeinrechten en windenergie zouden ook kunnen worden gelabeld. Ook kan een bijdrage worden gevraagd van partijen die gaan ontwikkelen in en rond het Markermeer-IJmeer. Het verlenen van ontwikkelingsrechten in ruil voor de plicht het TBES te helpen realiseren gaat wellicht in tegen de trend van deregulering, maar biedt concrete mogelijkheden voor financiering van het TBES met geld dat niet op de huidige begroting drukt.

Een mogelijkheid om een directe koppeling tussen baten en kosten te organiseren is om een nieuwe entiteit (organisatie) te creëren, waarbij van te voren wordt vastgesteld hoe de financiering wordt geregeld. Op deze manier is een duurzame investering en een goede uitvoering gemakkelijker. Een aansprekend voorbeeld is de National Trust in Groot-Brittannië. Als een dergelijke organisatie voor uitvoering van het TBES er komt, dan ligt de democratische legitimiteit in het feit dat het de politiek is die een dergelijke organisatie in het leven roept en haar financiering, bestedings- en bewegingsruimte vaststelt. Naast bijdragen van de overheid kan ze zichzelf financieren door specifieke ontwikkelingsrechten, zoals zandwin-, vis- en windoogstrechten te krijgen die (markt)partijen dan kunnen verkrijgen tegen vooraf vastgestelde tarieven. Het in het leven roepen van een nieuwe entiteit kan bovendien extra inkomsten opleveren

als zij wordt gekoppeld aan 'een warme' titel, zoals 'Nationaal Park' en 'UNESCO werelderfgoed'.

Er is naar voren gekomen dat er voldoende geldstromen op en rond het Markermeer-IJmeer zijn en komen als gevolg van maatregelen voor het TBES voor financiering van deze maatregelen. De vraag is alleen hoe de politiek dit wenst te organiseren. Dit kan uit de algemene middelen, waarbij vaker een politieke discussie over het TBES zal plaatsvinden, of door het oprichten van een aparte entiteit. Rechten gecombineerd aan 'een warme' titel en een aparte entiteit zijn bij uitstek een instrument om toe te passen voor lange termijn financiering en regulering. Zij bieden de zekerheid en continuïteit die past bij een duurzame, economische, ecologische en maatschappelijke ontwikkeling.

In EUR '000	Huidige geldstromen		Impuls TBES	
	Enmalig	per jaar	Enmalig	per jaar
Ondernemers				
Resultaat na belasting		7.809		5.988
Huiseigenaren				
Enmalige waardevermeerdering	782.904		23.470	
Rijk				
Vennootschapsbelasting		2.853		2.188
Dividendbelasting		2.620		2.009
Overdrachtsbelasting		5.219		157
Gemeenten				
OZB		664		19
Werknemers				
Werkgelegenheid		1.299		996

Tabel 0.1: Belanghebbenden, huidige baten en extra baten als gevolg van het TBES rond Markermeer-IJmeer (KvK/EIM/Triple E)

1. Inleiding

Aanleiding

Het Markermeer-IJmeer vormt het grootste zoetwaterbekken van West-Europa; één die bovendien zelden dichtvriest, waardoor het een belangrijk overwinteringsgebied is voor trekvogels. Ook bevat het de grootste oppervlakte aan kranswiervegetatie met sterkranswier in ons land. De kranswieren zijn een belangrijke voedselbron voor onder andere krooneenden en dankzij de aanwezigheid van het wier vormt het gebied een belangrijke broedplaats voor vis-, mossel-, en waterplantetende watervogels.

Het Markermeer-IJmeer is in Europees perspectief ecologisch zeer speciaal en heeft een bijzondere positie voor vele trekvogels. Echter, de natuurwaarden staan onder druk. Het 'Blauwe Hart' kleurt bruin vanwege de overmatige aanwezigheid van slib. Het aantal zoetwaterdieren loopt terug, de begroeiing rondom het meer wordt monotoon en er verdwijnen grote groepen trekvogels, wat, naast een afnemende ecologische kwaliteit, ook een negatief effect heeft op de aantrekkingskracht van het gebied op recreanten. Dit vereist adequaat beleid, gericht op het verbeteren van de waterkwaliteit.

Voor de vis- en mosseletende vogelsoorten zijn de omstandigheden vanaf de jaren '90 sterk verslechterd, vooral door een afname van de driehoeksmossel en spiering. De derde voedselbron voor de vogels, waterplanten, slaan niet goed (meer) aan. Daarmee verliest het Markermeer-IJmeer haar aantrekkingskracht voor overwinterende of foeragerende trekvogels. De gevolgen hiervan zijn groot, vooral omdat er in de omgeving geen bruikbaar alternatief bestaat. Doordat het ecologisch systeem van het Markermeer-IJmeer niet in evenwicht is, kunnen de gevolgen van de afname van dit voedselaanbod slecht worden opvangen.

Het grote probleem is dat het water troebel is, omdat slib, dat loskomt van de ondiepe bodem, niet kan worden afgevoerd, wat het voor vogels moeilijker maakt om voedsel in het water te vinden. Daarnaast is het zo dat

door dit effect waterplanten en ongewervelden slechter groeien. Het ecologisch systeem is verder niet compleet omdat de meren aan bijna alle zijden harde oevers hebben, waardoor veel minder soorten hier hun voedsel kunnen vinden ten opzichte van een meer met meer natuurlijke oevers.

De meren zijn niet alleen belangrijk als een op zichzelf staand systeem, maar vormen bovendien een schakel in de 'groenblauwe ruggengraat' die ondermeer de Waddenzee, de Friese Meren, de Vechtstreek, de Biesbosch en de Zeeuwse Delta verbindt. Dat is van essentieel belang voor uitwisseling van soorten, en dus voor de soortenrijkdom en vitaliteit van elk van deze gebieden. Het Markermeer-IJmeer heeft daarnaast een directe ecologische relatie met de achter de dijken gelegen waterrijke landschappen – zoals Waterland, het Naardermeer en de Oostvaardersplassen – waarvan veel diersoorten, op zowel land als open water, afhankelijk zijn voor hun voortplanting en voedsel. Ondanks de achteruitgang en de wankele situatie, is het gebied nog steeds van grote internationale en nationale betekenis en is herstel van de natuurwaarden cruciaal.

Kortom, het systeem is van groot belang voor de biodiversiteit op grote schaal, ondanks de niet optimale ecologische toestand die moet worden verbeterd in het kader van de biodiversiteit. Vandaar dat is gekeken naar alternatieve invullingen van het gebied om de beoogde functies wel te laten vervullen. Hiervoor is een uitgebreid integraal plan opgesteld.

Naast de grote ecologische betekenis heeft het herstel van het Markermeer-IJmeer ook recreatieve betekenis en is het belangrijk voor verdere ontwikkeling van de Noordelijk Randstad. Veel ontwikkelingen, die als essentieel voor de regio worden gezien, kunnen niet worden uitgevoerd voordat de ecologische toestand in het Markermeer-IJmeer verbeterd. Ook zal de recreatieve druk op het Markermeer-IJmeer toenemen. De uiteenlopende belangen op water en land, met daarbij de achteruitgang van de ecologische waarde, zijn in het gebied nauw met elkaar verbonden.

Het Toekomstbeeld Markermeer-IJmeer (TMIJ), dat in 2009 is opgesteld, was het eerste antwoord op de opgave om de ecologische toestand te

verbeteren en weerbaar te maken, zodat economische en infrastructurele ontwikkelingen mogelijk zijn. Het laat zien dat duurzame natuurontwikkeling is te combineren met nieuwe investeringen in toerisme, recreatie en stedelijke ontwikkeling, naast behoud van de karakteristieke landschappelijke kwaliteit. Om tot het Toekomst Bestendig Ecologisch Systeem (TBES) te komen is een aantal ingrepen voorgesteld dat de ecologische situatie zal verbeteren, zoals luwtemaatregelen, het verkleinen van golfwerking en slibopwerveling door strek- en luwtedammen, het inrichten van een grootschalig moeras, vispassages, een seizoensgebonden peil en de aanleg van de vooroever Lepelaarsplassen. Door het toepassen van zonering worden functies ingepast en wordt het ecologisch systeem gecompleteerd. Om dit verder uit te werken en te optimaliseren is in september 2010 de Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer (WMIJ) opgericht. Door deze organisatie wordt gewerkt met drie pijlers, te weten: ecologie, economie en gebruik en financiering.

Onderzoeksvraag

De WMIJ heeft ondermeer een optimalisatierapport van het TBES opgesteld en verschillende onderzoeklijnen naar de baten ingezet. Het optimalisatierapport benadrukt dat tegenover deze kosten ook opbrengsten staan die gerelateerd zijn aan de ecologische maatregelen. De opdracht voor dit onderzoek is het in kaart brengen van de huidige financiële- en economische baten die aan het Markermeer-IJmeer zijn te relateren en de toekomstige baten gekoppeld aan het TBES.

Om een antwoord te formuleren op deze economische vraag wordt bekeken welke partijen baat hebben bij hogere ecologische waarden. Door middel van de Financieel Economisch Besluitvorming Ondersteunende methode (FEBO) worden belanghebbenden, geldstromen en werkgelegenheid, die zijn te herleiden tot het Markermeer-IJmeer, in kaart gebracht en wordt de impuls van de ecologische maatregelen doorgerekend. Dit betekent dat in eerste instantie de huidige baten, die zijn te herleiden tot het water van het Markermeer-IJmeer, in kaart worden gebracht. Vervolgens wordt een uitsplitsing gemaakt naar welk deel van deze baten ecologisch gerelateerd is. De resultaten van deze stappen

worden gebruikt om de impuls vanuit de maatregelen voor het TBES te berekenen. De huidige baten worden in het volgende hoofdstuk berekend. In hoofdstuk 3 wordt de impuls van het TBES op deze baten berekend. In het laatste hoofdstuk wordt ingegaan op hoe deze baten kunnen bijdragen aan de financiering van de maatregelen en hoe dit kan worden georganiseerd.

Figuur 2.1: Het onderzoeksgebied Markermeer-IJmeer (Triple E)

	Aantal bedrijven	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen
Bouw	296	235.418	1.261
Communicatie	4	467	5
Gezondheidszorg	107	14.089	217
Handel	501	363.362	2.705
Horeca	169	39.192	1.047
Industrie	152	428.918	1.711
Landbouw	82	30.205	260
Niet-commerciele dienstverlening	495	108.682	1.148
Nutsbedrijven	6	100.233	89
Onderwijs	84	20.114	299
Overige dienstverlening	79	6.941	193
Transport	62	65.336	316
Visserij	3	979	8
Zakelijke Dienstverlening	995	536.590	2.603
Totaal Markermeer-IJmeer	3.035	1.950.528	11.863

Tabel 2.1: Bedrijvigheid binnen het onderzoeksgebied (Triple E)

2. De huidige baten van het Markermeer-IJmeer in kaart

De huidige baten die zijn te relateren aan het Markermeer-IJmeer worden achterhaald door middel van het FEBO-model¹. De huidige baten van het Markermeer-IJmeer komen terecht bij twee groepen belanghebbenden, die hier in eerste instantie apart worden onderzocht. Ten eerste wordt gekeken naar de bedrijvigheid direct rondom het meer, in een strook van 300 meter breed (figuur 2.1). Hier zijn de belanghebbenden van de ecologische baten van het Markermeer-IJmeer het meest herkenbaar. Ten tweede wordt in dezelfde zone gekeken naar particuliere huiseigenaren. Ook zij hebben belang bij de aanwezigheid van het water en zullen gebaat zijn bij een impuls in de ecologische kwaliteiten.

Bedrijvigheid

Het achterhalen van de baten vanuit bedrijven die tot het Markermeer-IJmeer zijn te herleiden vindt plaats in verschillende stappen. In eerste instantie wordt gekeken naar de totale bedrijvigheid in het onderzoeksgebied. Vervolgens worden de bedrijven geselecteerd waarvan de activiteit een relatie heeft met het Markermeer-IJmeer. De laatste stap is het met behulp van toedelingsfactoren berekenen hoeveel omzet van deze bedrijven is te relateren aan het Markermeer-IJmeer. Tot slot wordt ook een inschatting gemaakt welk deel hiervan is te relateren aan de ecologische kwaliteit van het water.

Om een beeld te krijgen van de activiteiten in het onderzoeksgebied wordt aan de hand van gegevens van de Kamer van Koophandel gekeken naar alle bedrijven die zich binnen dit gebied bevinden. Dit betreft dus alleen de bedrijfsvestigingen. Het is mogelijk dat ook andere bedrijven actief zijn in het onderzoeksgebied, maar dat die buiten het onderzoeksgebied gevestigd

zijn. Deze vallen buiten de analyse. Aan de hand van de Standaard Bedrijfs Indeling (SBI) worden de bedrijven in een aantal sectoren ingedeeld.

De industriesector is één van de grootste sectoren in het onderzoeksgebied (tabel 2.1.). Van de 152 bedrijven bevinden 30 zich in de gemeente Edam-Volendam en ruim 70 in West-Friesland. Terwijl in Edam-Volendam de visverwerkende industrie groot is, naast textielvervaardiging en de vervaardiging van materialen voor de bouw, wordt in West-Friesland de industrie geleid door de bouw van boten (met name in Enkhuizen). De grootste sector in het onderzoeksgebied betreft de zakelijke dienstverlening. Binnen deze sector is een geografische spreiding waar te nemen van activiteiten binnen de sector, met als uitschieter de organisatieadviesbureaus in Edam-Volendam, Amsterdam en Hoorn.

Met een algemeen beeld van de economische activiteiten rondom het Markermeer-IJmeer is de invloed van de aanwezigheid van dit meer nog niet aangetoond. Vandaar dat per SBI-code (per bedrijfsactiviteit) wordt geanalyseerd of er een relatie bestaat met het meer. De bedrijven met een dergelijke SBI-code worden vervolgens gefilterd en naar sector gegroepeerd. Een voorbeeld hiervan wordt gegeven in figuur 2.2. Hierin zien we de kust van Hoorn, met daarin gesitueerd alle bedrijven die langs de kust liggen en die afhankelijk zijn van de aanwezigheid van het Markermeer-IJmeer.

¹ In bijlage A is een toelichting van het FEBO-model opgenomen.

Figuur 2.2: Omzet en werkgelegenheid van bedrijven in Hoorn met een relatie tot het water als voorbeeld (KvK/EIM/Google earth/Triple E).

Figuur 2.3: Toedelingspercentages in Hoorn (KvK/EIM/Google earth/Triple E).

Figuur 2.4: Omzet en resultaat voor belastingen ná toedeling in Hoorn (KvK/EIM/Google earth/Triple E.)

Voor een aantal sectoren is de relatie met het water vanzelfsprekend, zoals de visserijsector. Veel bedrijven in de horecasector zijn afhankelijk van recreanten en toeristen die een bezoek brengen aan het Markermeer-IJmeer. Hetzelfde geldt voor de geselecteerde bedrijven binnen de sector handel, waarin zich nu alleen nog detailhandel bevindt. De geselecteerde bedrijven op het gebied van de gezondheidszorg vestigen zich doorgaans aan het water om de rustige omgeving te gebruiken ten behoeve van het herstel van hun cliënten. De transportsector bestaat uit taxibedrijven, die deels afhankelijk zijn van het toerisme, en bedrijven die personenvervoer over water verzorgen. Binnen de industriector zijn bedrijven geselecteerd op het gebied van visverwerking, fabricage en reparatie van boten en zelfproducerende middenstanders, zoals (banket)bakkers. De landbouwsector wordt voornamelijk gevormd door bloementeelt, terwijl de niet-commerciële dienstverlening bedrijven en instellingen bevat op het gebied van kunsten, maar ook maneges en watersportverenigingen. De overige dienstverlening wordt gevormd door verschillende wellness-centra. De zakelijke dienstverlening omvat verhuurbedrijven, VVV's, pretparken en jachthavens. Het onderwijs ten slotte wordt gevormd door surf- en zeilscholen.

Rondom het gehele Markermeer kennen bedrijven, die afhankelijk zijn van de aanwezigheid van het Markermeer, een omzet van ruim 314 miljoen euro per jaar en er zijn 3.275 mensen werkzaam. Deze werkgelegenheid en omzet zouden niet volledig verdwijnen op het moment dat het Markermeer-IJmeer verdwijnt. Ook zonder de aanwezigheid van het water blijft een deel van de omzet bestaan. Met andere woorden, niet de gehele omzet is toe te rekenen aan het water van het Markermeer-IJmeer. Om de omzet te berekenen die is gerelateerd aan het Markermeer-IJmeer worden toedelingspercentages toegepast.

Toedelingspercentages moeten worden gezien als dat gedeelte van de omzet van een sector dat in het onderzoeksgebied verdwijnt op het moment dat de ecologische functies die het Markermeer-IJmeer levert volledig wegvallen. Deze toedelingsfactoren zijn gebaseerd op de vele reeds uitgevoerde onderzoeken, interviews en enquêtes onder ondernemers en recreanten, wetenschappelijk onderzoek, eigen ervaringen – Triple E is ook

horecaondernemer in de natuur – en de specifieke situatie rond het Markermeer-IJmeer, waarbij rekening wordt gehouden met de activiteiten en ligging van de aanwezige bedrijven binnen het onderzoeksgebied. De toedeling zoals die is gebruikt in de studies 'Blauw betalen voor Welvaart' en 'Kop en Munt', naast de interviews en enquêtes onder meer dan 400 recreanten en ondernemers, zijn het meest relevant voor deze studie. In bijlage B is aangegeven welke redenatie is gevolgd om de toedelingspercentages aan de bedrijven toe te wijzen. Omdat het gemiddelde rendement bekend is van de verschillende sectoren, is het mogelijk om, naast de omzet en werkgelegenheid, ook het resultaat voor belastingen, de belastingen en het resultaat na belasting inzichtelijk te maken.

Dankzij de aanwezigheid van het Markermeer-IJmeer en de hieruit voortvloeiende economische benutting zijn er in het onderzoeksgebied 1.320 banen en een omzet van 113 miljoen euro gecreëerd die zijn te relateren aan het water. Bovendien wordt jaarlijks een resultaat voor belastingen behaald van ruim 13 miljoen euro.

Niet alleen ondernemers hebben baat bij deze geldstroom; zij betalen immers belasting over de verdiensten. Dit betreft dan in eerste instantie vennootschapsbelasting die wordt geheven over de behaalde winst en is, afhankelijk van de hoogte van de winst, tussen de 20 en 25 procent. Binnen de FEBO-methode wordt gerekend met dividendbelasting, die over het resterende deel wordt geheven, om de overheidsbaten vanuit de bedrijven in kaart te brengen. Een deel van de winsten wordt geïnvesteerd, maar de overheid ontvangt ook extra inkomstenbelasting. De extra inkomstenbelasting kan worden weggestreept tegen het teveel aan dividendbelasting dat hier wordt berekend. Het tarief voor de dividendbelasting is 25 procent (15 procent dividendbelasting en 10 procent inkomstenbelasting).

In tabel 2.2 worden de jaarlijkse baten in het onderzoeksgebied gespecificeerd. De bedrijven maken kosten voor lonen, huur, energie, voorraden, et cetera. Het totale resultaat voor belastingen, dat is te relateren aan het water, bedraagt 13,3 miljoen euro. Jaarlijks is bijna drie miljoen euro vennootschapsbelasting te relateren aan het Markermeer-IJmeer. De

overheid ontvangt naast de vennootschapsbelasting nog ruim 2,6 miljoen euro per jaar aan dividendbelasting. Jaarlijks is dat dan een bedrag van circa 5,5 miljoen euro aan belastingen vanuit de omzet die is ter herleiden tot het Markermeer-IJmeer. Het resultaat na belasting bedraagt dan circa 7,8 miljoen euro per jaar.

Nu zijn dit de geldstromen die afhankelijk zijn van de aanwezigheid van het Markermeer-IJmeer en het gebruik van de functies die uit deze aanwezigheid voortvloeit. Vervolgens is de vraag welk deel van deze geldstromen specifiek is toe te schrijven aan de ecologische kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer. Deze vraag is moeilijk te beantwoorden. Van zeilers kunnen we bijvoorbeeld aannemen dat de grootste drijfveer om het Markermeer-IJmeer te bezoeken de aanwezigheid van een groot wateroppervlak is. Echter, een deel van de zeilers bezoekt juist een bepaald gebied vanwege de daar aanwezige fauna.

Het is mogelijk om een inschatting te maken gebaseerd op de aanname dat waterrecreanten het Markermeer-IJmeer bezoeken vanwege het feit dat het een groot waterlichaam is, terwijl de overige benutting plaatsvindt vanwege de ecologische kwaliteiten van het gebied. Op basis van deze aanname zijn de geldstromen direct rond de havens buiten beschouwing gelaten, inclusief bedrijven op het gebied van watersport, visserij en hieraan gelieerde bedrijven. Op deze wijze wordt een beeld gekregen van de geldstromen vanuit bedrijvigheid rondom het Markermeer-IJmeer die direct afhankelijk zijn van de ecologische kwaliteiten. Tabel 2.3 geeft hier een overzicht van.

De geldstromen die afhankelijk zijn van het Markermeer-IJmeer, maar niet gelieerd aan de fysieke benutting van het water, vormen een derde van de totale geldstroom. Dit is van belang, aangezien de maatregelen die worden getroffen niet zullen leiden tot meer benuttingmogelijkheden vanaf het water (er komen niet meer havens) maar wel vanaf de wal. In hoofdstuk 3 worden de implicaties van het TBES op de hier gevonden resultaten weergegeven. Eerst wordt echter gekeken naar de effecten van het Markermeer-IJmeer op de huizenprijzen.

	<i>In EUR '000</i>
Omzet na toedeling	113.066
Resultaat voor belasting	13.281
Vennootschapsbelasting	2.853
Dividendbelasting	2.620
Resultaat na belasting (private geldstroom)	7.809
Totaal belastingen (bestuurlijke geldstroom)	5.473
Werkgelegenheid na toedeling	1.299

Tabel 2.2: Tot het **water** te herleiden jaarlijkse baten vanuit bedrijven rond het Markermeer-IJmeer (KvK/EIM/Triple E)

	<i>In EUR '000</i>
Omzet na toedeling (in eur'000)	37.577
Resultaat voor belasting (in eur'000)	3.980
Vennootschapsbelasting (in eur'000)	855
Dividendbelasting (in eur'000)	785
Resultaat na belasting (private geldstroom) (in eur'000)	2.340
Totaal belastingen (bestuurlijke geldstroom) (in eur'000)	1.640
Werkgelegenheid na toedeling	448

Tabel 2.3: Tot de **ecologie van het water** te herleiden jaarlijkse baten vanuit bedrijven rond het Markermeer-IJmeer (KvK/EIM/Triple E)

Huiseigenaren

Een mooi landschap voegt waarde toe aan de leefomgeving en wanneer het landschap water betreft zelfs nog meer. Dit komt tot uiting in de (verkoop)prijzen van woningen, omdat bewoners waarde hechten aan het wonen in een prettige omgeving. Uit onderzoek van onder andere Bervaes en Vreke (2004) is gebleken dat huizen nabij natuur en oppervlaktewater, vanwege deze omgeving, een meerwaarde hebben van ongeveer 4 tot 40 procent. De laagste waardetoevoeging hierbij betreft de nabijheid van slecht toegankelijk en laagwaardig water en daaraan verbonden natuur en van de hoogste waardetoevoeging is sprake wanneer het toegankelijke hoogwaardige natuur of oppervlaktewater betreft. Meer specifiek bleek uit onderzoek van Luttkik dat in bepaalde situaties de meerwaarde van een woning aan het water kan oplopen tot wel 50 procent.

Het Markermeer-IJmeer is groot en heeft daarmee een lange kustlijn. Niet overall langs deze kustlijn zal het waardetoevoegend effect even groot zijn. In Almere wordt het water bijvoorbeeld bewust ingezet ten behoeve van de woonbeleving, terwijl de beleving van het water in meer landelijke gebieden van Flevoland veel minder is. De toegankelijkheid van het water is daar doorgaans minder groot dan in het stedelijk gebied. Vandaar dat voor verschillende typen grondgebruik verschillende waardetoevoegingen worden gebruikt. In stedelijk gebied is het waardetoevoegend effect groot, net als in dorpskernen, terwijl daarbuiten het effect lager zal zijn. Conform Luttkik wordt het waardetoevoegend effect gedifferentieerd naar drie categorieën bodemgebruik: bebouwd, agrarisch en natuurlijk. In een natuurlijke omgeving is het waardetoevoegend effect het grootst met 20 procent, in stedelijk gebied is dit 15 procent en in een agrarische omgeving wordt 10 procent meerwaarde aan woningen toebedeeld.

De totale kustlijn, exclusief de Markermeerdijk, is 156 kilometer lang. Voor de woningen wordt een maximale afstand van 150 meter tot het water gehanteerd. Langs de kust van het Markermeer-IJmeer stonden in 2010 ruim 18.500 huizen (inclusief IJburg). In Enkhuizen staan relatief weinig woningen aan het Markermeer. De ontwikkeling in Enkhuizen is meer richting het IJsselmeer, waardoor aan de zuidkant langs het water relatief weinig woningen staan. Per buurt is vervolgens gekeken naar het

bodemgebruik. Van de totale kustlengte wordt 58 kilometer aangeduid als stedelijk gebied, 71 kilometer als agrarisch en 27 kilometer als natuur. Op basis van deze informatie zijn de huizen ingedeeld, zie tabel 2.4.

Gemeente	Stedelijk	Agrarisch	Natuur
Almere	2.362	26	443
Amsterdam	5.958	55	5
Diemen	681	25	5
Drechterland	15	116	5
Edam-Volendam	1.046	33	-
Enkhuizen	14	6	-
Hoorn	2.955	26	33
Koggenland	14	28	3
Lelystad	2.011	1	92
Muiden	687	108	48
Stede Broec	46	59	-
Waterland	881	574	78
Zeevang	5	56	1
Totaal	16.675	1.112	713

Tabel 2.4: Woningen verdeeld naar bodemgebruik in het onderzoeksgebied (CBS/Triple E)

Op basis van de gemiddelde WOZ-waarde (prijsspeil 2010) per buurt is het vervolgens mogelijk om de totale woningwaarde in het onderzoeksgebied te achterhalen per type bodemgebruik. In tabel 2.5 is te zien welk deel van deze waarde valt toe te kennen aan de aanwezigheid van de kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer. In totaal heeft de aanwezigheid van het Markermeer-IJmeer een eenmalig waardetoevoegend effect op de woningwaarden van bijna 783 miljoen euro. Dit effect heeft zich in het verleden voorgedaan en kan nu dus niet als geldstroom worden beschouwd. Het is een toename van het kapitaal rond het Markermeer-IJmeer. Dat wil niet zeggen dat er geen geldstromen aan te onttrekken zijn.

Voorbeelden hiervan zijn overdrachtsbelasting bij verkoop en de jaarlijkse onroerendezaakbelasting (OZB). Het Markermeer-IJmeer heeft daardoor een positieve invloed op de overheidsfinanciën.

De overdrachtsbelasting wordt betaald op het moment dat een woning van eigenaar wisselt en bedraagt 6 procent van de koopsom. Het waardetoevoegend effect van het Markermeer-IJmeer op de woningprijs wordt op deze manier te gelde gemaakt. De 783 miljoen euro die het Markermeer-IJmeer aan waarde toevoegt, levert, op basis van het gegeven dat een woning gemiddeld eens in de negen jaar van eigenaar wisselt, jaarlijks 5,22 miljoen euro aan overdrachtsbelasting op.

De OZB wordt door de gemeenten geheven, waarbij het tarief verschilt per gemeente, maar dit wel altijd afhankelijk is van de waarde van de woning. Het Markermeer-IJmeer voegt waarde toe aan woningen en genereert zo jaarlijkse belastinginkomsten richting de omliggende gemeenten ter grootte van circa 664 duizend euro.

De baten op een rij

Om goed inzicht te krijgen in de gevolgen van het TBES is het niet alleen zaak om inzicht te hebben in de totale baten van het Markermeer-IJmeer, maar ook in de baten van de afzonderlijke functies. Een verandering van het ecologisch systeem zal er immers toe leiden dat sommige functies beter te benutten zijn, terwijl andere functies mogelijk slechter functioneren.

Voor de bedrijvigheid geldt dat veel van de baten zich concentreren rondom recreatie op het water. Dit blijkt uit het feit dat ondernemers zich concentreren rondom de havens van het Markermeer en dat deze ondernemers veelal georiënteerd zijn op waterrecreatie. Waar de totale omzet die afhankelijk is van het Markermeer 113 miljoen euro bedraagt, wordt deze omzet voor tweederde deel gevormd door waterrecreatie en omzet rondom de havens. Wetende dat de ecologische waarden van het Markermeer-IJmeer achterblijven bij het potentieel, blijkt dat veel van de omzet vanuit het gebied te danken is aan enkel de aanwezigheid van het water. Deze informatie zal benut worden in het volgende hoofdstuk.

In tabel 2.5 worden de belanghebbenden weergegeven, met de baten die zij ontlenen aan de aanwezigheid van het Markermeer-IJmeer. Bij de cijfers uit tabel 2.5 is het belangrijk met een aantal zaken rekening te houden, te weten:

- Niet alle baten van het Markermeer-IJmeer worden hierboven weergegeven. Ondernemers, bijvoorbeeld, die activiteiten ontplooiën rondom of in het Markermeer-IJmeer, maar die hier niet direct aan gevestigd zijn, worden in de analyse niet meegenomen. Bovenstaande weergave vormt daarmee een onderschatting van de daadwerkelijke baten. Alleen die baten die concreet aanwijsbaar zijn worden meegenomen.
- Slechts de baten die tot geldstromen leiden worden weergegeven. Zodoende is er geen sprake van vermeden kosten, intrinsieke waarden of willingness-to-pay. Daarmee worden de gevonden baten niet alleen concreter, maar vooral realistischer.

<i>In EUR '000</i>	Eenmalig	Jaarlijks
Ondernemers		
Resultaat na belasting		7.809
Huiseigenaren		
Eenmalige waardevermeerdering	782.904	
Rijk		
Vennootschapsbelasting		2.853
Dividendbelasting		2.620
Overdrachtsbelasting		5.219
Gemeenten		
OZB		664
Werknemers		
Werkgelegenheid		1.299

Tabel 2.5: Belanghebbenden en baten te herleiden tot het water van het Markermeer-IJmeer (KvK/EIM/Triple E)

(Optimalisatierapport WMIJ, 17 november 2011)

Ecologische vereisten

1. Heldere randen langs de kust. Dergelijke zones bieden een groeiplaats voor ondergedoken waterplantenvegetaties, vormen het leefgebied voor een natuurlijke vispopulatie en een rijke bodemfauna en kennen een rijkdom aan ongewervelde dieren. Vanwege de morfologie van het Markermeer IJmeer ligt voor de hand deze zone te creëren langs de Noord-Hollandse kust. Hier is het water 2 tot 3 meter diep. Aan de Flevolandse kust is het water te diep voor ontwikkeling van een waterplantvegetatie.

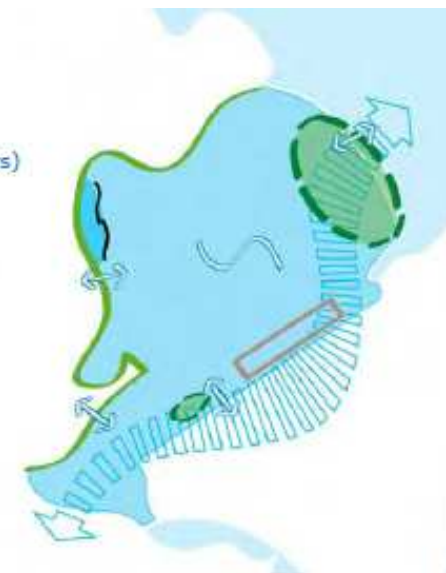
2. Een gradiënt in slib van helder naar troebel water. Samen met een geaccidenteerde bodem vormt deze gradiënt extra habitats voor benthos, prooivis en waterplanten. Bij een voldoende grote schaal vormt dit een belangrijk rustgebied voor de watervogels. De gradiënt is van belang voor een gevarieerde vispopulatie. Met name de commercieel interessante vissen (snoekbaars, aal) hebben baat bij troebel water om zich te kunnen verschuilen voor de predatoren. Tegelijk hebben de predatoren behoefte aan waterzones waar ze de vis nog net wel kunnen zien, maar zelf niet al te snel gezien worden.

3. Land-waterzones van formaat. Dit betreft gebieden waarin verschillende vroege successiestadia van kleimoeras voorkomen die een sterke impuls geven aan de diversiteit in soorten en biotopen/habitats. Een land-waterzone van formaat vormt rust-, fourageer- en broedgebied voor onder meer eenden, vogels van kwelders en schorren, en rietvogels. Het biedt een grote diversiteit aan waterplanten en een grote verscheidenheid aan leefgebieden voor vissen.

4. Versterken ecologische relaties. Het Markermeer en IJmeer zijn een deelgebied in de delta van Nederland. Versterken van de ecologische relaties met de andere delen van de delta geeft een positieve impuls aan de soortenrijkdom van het ecologisch systeem van het Markermeer en IJmeer.

Geoptimaliseerd TBES

- land-water overgangen (grootschalig moeras, vooroevers)
- luwte Hoornse Hop (slibbeheersing, helder water)
- optimale grondstromen (zandwinning en natuuraanleg)
- synergie met dijkversterking (bij luwte en moerasaanleg)
- vispassages
- seizoensgebonden peil

Figuur 3.1: Zonering en locaties van maatregelen (Optimalisatierapport WMIJ)

3. Maatregelen en gevolgen voor de baten

Rondom het Markermeer-IJmeer is een economie ontstaan die voor een deel afhankelijk is van de aanwezigheid van dit Markermeer-IJmeer, met name op het gebied van waterrecreatie. Aangezien de ecologische kwaliteiten van het gebied achterblijven, concentreert deze economie zich rondom de aanwezige havens en daalt tegelijkertijd de economische benutting van de rest van het meer aanzienlijk. De vraag is of dit zo blijft. Naar aanleiding van Natura2000-wetgeving en de dynamiek in de regio is het TBES vormgegeven, een systeem dat ertoe moet leiden dat de ecologische kwaliteiten van het gebied omhoog gaan. In dit hoofdstuk zal worden gekeken naar de ambities en maatregelen van het TBES om van daaruit te kijken naar de economische gevolgen die het heeft in haar directe omgeving. De impuls wordt berekend met behulp van referentiegebieden.

Ambitie en maatregelen

De opgave van het Markermeer-IJmeer, zoals die is voorzien in het TBES, bestaat in eerste plaats uit een aantal ecologische maatregelen. Met de te nemen maatregelen moet het gebied in ecologisch opzicht aan vier vereisten gaan voldoen om toekomstbestendig te zijn. Deze vereisten staan in het kader beschreven.

Om de gestelde ambities te bereiken zal de komende vijftig jaar een aantal maatregelen gefaseerd worden doorgevoerd. Een overzicht van deze maatregelen wordt weergegeven in figuur 3.1 en staat hieronder toegelicht.

1. Realisatie van een grootschalig moeras bij de Houtribdijk

In het moeras zullen processen van erosie en sedimentatie plaatsvinden. Deze ingreep draagt daarmee bij aan de bestrijding van het slibprobleem en aan het belangrijke vereiste: de realisatie van land-waterovergangen. Deze ongebruikte hoek van het Markermeer is kansrijk voor deze invulling omdat hier de waterdynamiek het hoogst is en de aanleg van het moeras hier niet in conflict zal komen met het huidige gebruik zoals recreatie. Deze maatregel draagt bij aan de vereisten 2 en 3.

2. Luwtemaatregelen aan Noord-Hollandse zijde

Luwtemaatregelen zijn vooral bedoeld om heldere waterranden te realiseren en bij te dragen aan de slibgradiënt. Luwtemaatregelen kunnen de slibstroming substantieel positief beïnvloeden en dragen daarmee bij aan helder water. De luwtemaatregelen betreffen de aanleg van golfbrekers en twee strekdammen. Strek- en luwtedammen verkleinen de golfwerking en slibopwerveling. Deze maatregel draagt bij aan de vereisten 1 en 2.

3. Aanleg van diepe putten

Net als de luwtemaatregelen maakt de aanleg van diepe putten een slibgradiënt mogelijk. De putten vangen plaatselijk slib af, waardoor helder water ontstaat. Deze maatregel is het meest effectief wanneer deze gecombineerd wordt met andere slibmaatregelen, zoals luwtedammen. Deze maatregel draagt bij aan de vereiste 2.

4. Realisatie vooroever Lepelaarsplassen

Met de aanleg van een vooroever ontstaat een land-waterzone en worden bovendien ecologische relaties hersteld. Daarbij draagt ook deze maatregel bij aan de gewenste slibgradiënt. Het Natura2000-gebied Lepelaarsplassen dat volledig is ingesloten door het stedelijk gebied van Almere, wordt hierdoor versterkt. Dat is hoofdzakelijk de reden voor deze maatregel, maar het zal ook bijdragen aan de vereisten 3 en 4.

5. Realisatie van vispassages

De vispassages versterken de functie van land-waterzones en ecologische relaties worden versterkt. De vispopulatie van het Markermeer-IJmeer wordt hierdoor meer divers, alsook populaties van de Oostvaardersplassen en Lepelaarsplassen, waarnaar de passages onder andere worden gelegd. Daarmee draagt deze maatregel bij aan de vereisten 3 en 4.

6. Seizoensgebonden peildynamiek

Deze maatregel houdt in dat er een waterpeilbeheer voor het Markermeer-IJmeer wordt gevoerd tussen natuurlijk en technisch peilbeheer. Dit levert een belangrijke bijdrage aan de ecologische effectiviteit van de landwaterzone van formaat. Het peilbeheer volgt de seizoenen waarin

vervolgens overstromingsvlakten als paaiplaats voor vissen ontstaan, een extra waterschijf die kan worden benut als zoetwatervoorziening, slikplaten en windwadden waarop vogels kunnen foerageren, et cetera. Deze maatregel hangt nauw samen met de realisatie van een substantieel oppervlak aan land-waterzones. Sterker nog, het is ervan afhankelijk. Deze maatregel draagt bij aan vereiste 3.

Van bovenstaande maatregelen draagt het grootschalig moeras het meest bij aan de vereisten, vooral wanneer deze maatregel gecombineerd wordt met een natuurlijk peilverloop.

Veel van de ingrepen staan in relatie met elkaar en kunnen vaak niet los worden gezien. Toch zullen ze wel op een bepaalde locatie worden doorgevoerd, om daarmee het gehele systeem te verbeteren. De locatie waar de maatregel plaatsvindt is dan van groot belang, terwijl de algehele effecten ook meegewogen dienen te worden. In eerste instantie wordt hier gekeken naar de algehele effecten, om vervolgens meer in te zoomen op specifieke projecten.

De maatregelen die worden getroffen hebben in eerste instantie betrekking op de ecologische kwaliteit van het Markermeer-IJmeer. In het vorige hoofdstuk bleek al dat de economische benutting van de ecologische kwaliteiten van het meer slechts een fractie is van de gehele economische benutting: de benutting van het meer richt zich voornamelijk op waterrecreatie.

In de huidige situatie verhindert de slechte ecologische kwaliteit de waterrecreatie niet. Het betreft vooral recreatie op het open water. Gevolg hiervan is wel dat de recreatieve druk op het water fors is, terwijl deze druk aan de kust, buiten de havens om, vrij gering is. De maatregelen in het kader van het TBES lijken in eerste instantie van beperkte betekenis voor de sector, al is een deel huiverig last te krijgen van waterplanten. De luwtmaatregelen en verbetering van de ecologische situatie – vooral langs de randen – bieden ook kansen. De luwtmaatregelen maken het bijvoorbeeld mogelijk dat met kleinere bootjes kan worden gezeild. Daarnaast bieden de land-waterovergangen en een groot, nieuw

moerasgebied de mogelijkheid om voor het Markermeer-IJmeer nieuwe markten te ontwikkelen, gericht op de ecologische kwaliteit.

Vervolgens is het de vraag in welke mate er vraag is naar een dergelijk product. LAGroup heeft in opdracht van Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor uitbreiding van recreatievoorzieningen. Hieruit bleek dat er nog mogelijkheden zijn voor groei in deze sector, zelfs in de huidige situatie. Triple E heeft daarnaast veel ervaring met het achterhalen van de economische effecten van veel natuurgebieden in Nederland, wat hier als referentie kan gelden. Hier zullen de Kagerplassen, het Lauwersmeer, de Oosterschelde en de Rottige Meente als referentiegebied worden gebruikt. Op basis van deze referentiegebieden is het dan mogelijk om een inschatting te maken van de economische effecten van de ecologische verbetering van het gebied. Dit vindt allereerst in zijn algemeenheid plaats en vervolgens per gemeente.

Referentiegebieden

Een van de best benutte natte natuurgebieden ligt ten zuidwesten van het Markermeer. De Kagerplassen, in het noorden van de provincie Zuid-Holland, worden volop gebruikt voor recreatie. De totale, van water afhankelijke, omzet ligt tussen de 2,5 en 3 miljoen euro per strekkende kilometer oever, afhankelijk van het overheersend bodemgebruik. Deze cijfers, geprojecteerd op de 156 kilometer lange oever van het Markermeer-IJmeer, laten dan zien dat er een potentiële omzet bestaat tussen de 395 en 474 miljoen euro. Op dit moment wordt ‘slechts’ een derde van deze omzet behaald.

De Kagerplassen en het Markermeer-IJmeer zijn niet één op één vergelijkbaar. De Kagerplassen zijn kleiner, waardoor het aannemelijk is dat de recreatie per strekkende kilometer oever hoger is. Bovendien kent het Markermeer-IJmeer een andere omgeving: de Kagerplassen liggen in het hart van de Randstad, terwijl de oevers van het Markermeer-IJmeer daar grotendeels buiten vallen. De recreatieve druk op de Kagerplassen is daarnaast niet per se wenselijk voor het Markermeer-IJmeer. Deze druk zou de ecologische doelstellingen (teveel) in de weg zitten.

Een ander referentiegebied is het Lauwersmeer, op de grens van Groningen en Friesland. Het is ecologisch gezien een van de meest waardevolle natte natuurgebieden van Nederland. Maar ook economisch gezien draait het gebied goed. Langs de randen van het Lauwersmeer zijn de afgelopen decennia veel vakantiehuizen, verzorgingscentra en recreatievoorzieningen verzezen. Plannen voor Lauwershage (zorg- en recreatiecentrum) en Kollumeroord (vakantiewoningen) zijn nog altijd in ontwikkeling. In een studie voor Staatsbosbeheer is door Triple E gekeken naar het economisch belang van het Lauwersmeer. Op een kuststrook van 30 kilometer lang wordt een aan het Lauwersmeer te relateren omzet behaald van ruim 36 miljoen euro. Als we dit projecteren op het Markermeer-IJmeer betekent dit een – fictieve – totale omzet van 190 miljoen euro, opnieuw hoger dan de huidige omzetten rondom het Markermeer-IJmeer. Dit ondanks de perifere ligging van het Lauwersmeer en het feit dat nieuwe planvorming van ontwikkelaars nog niet in deze analyse is meegenomen. Ook hier geldt dat de gebieden niet volledig te vergelijken zijn, maar op bepaalde onderdelen wel.

Het derde referentiegebied is de Oosterschelde. Hier heeft Triple E in opdracht van de Provincie Zeeland onderzoek gedaan. De totale omzet die te relateren is aan de ecologische kwaliteiten van de Oosterschelde bedraagt 222 miljoen euro. De totale kustlengte is vergelijkbaar met die van het Markermeer-IJmeer, namelijk 160 kilometer, met een omzet van 1,39 miljoen euro per strekkende kilometer. Opnieuw valt op dat de economie van het Markermeer-IJmeer economisch minder goed presteert, zie ook tabel 3.1.

Een ander referentiegebied dat interessant is om te bekijken is de Rottige Meente, een relatief klein natuurreservaat (circa 6.000 hectare) op de grens van Friesland en Overijssel, met een kleinschalig netwerk van kleinere wateren. De natuur, met otters en vele vogelsoorten, vormt hier een belangrijker product dan de aanwezigheid van het kleinschalige water. De Rottige Meente kent een omzet van 15 miljoen euro. Dit getal kan worden toegepast om een inschatting te geven van het effect van het oermeeras zoals dat langs de Houtribdijk is gepland.

Waterlichaam	Omzet per kilometer kust in EUR'000
Markermeer	725
Kagerplassen	2.700
Lauwersmeer	1.200
Oosterschelde	1.390

Tabel 3.1: Vergelijking watergerelateerde omzetten rondom waterlichamen ter referentie (Triple E)

Economisch effect TBES op bedrijvigheid na voltooiing

Om scherper te krijgen wat de impuls kan zijn wordt ingezoomd op het Markermeer-IJmeer en wordt per gemeente gekeken wat de karakteristieken zijn van de watergerelateerde omzet en welk referentiegebied het best toepasbaar is. Op die manier is het mogelijk de impulsen in de ecologische kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer te plaatsen en te analyseren wat de economische effecten hiervan kunnen zijn. Hierbij wordt in eerste instantie de implementatie van de TBES niet in de tijd geplaatst, maar wordt aangenomen dat de TBES van het ene op het andere moment is geïmplementeerd.

De gemeenten Edam-Volendam, Hoorn, Enkhuizen en Muiden weten hoge omzetten per kilometer kust te behalen. Voor Edam-Volendam is dit deels te danken aan de daar aanwezige cultuurhistorie: oude, authentiek Hollandse, vissersdorpen. Ook voor Hoorn en Enkhuizen geldt dat de haven veel cultuurhistorisch erfgoed rijk is, waardoor het product Markermeer-IJmeer goed wordt verkocht. Ook voor Muiden, van oudsher een vestingstad, speelt dit een rol.

Berekening Impuls

<i>in EUR'000</i>	Omzet	Omzet per km kust					<i>in EUR'000</i>	Omzet	Omzet na impuls
Lelystad	4.257	202	Gemeente	Stedelijk	Agrarisch	Natuur	Lelystad	4.257	14.148
Almere	1.695	95					Almere	1.695	21.586
Muiden	13.763	1.352	Lelystad	13%	11%	11%	Muiden	13.763	13.763
Diemen	1.902	297	Almere	12%	33%	3%	Diemen	1.902	1.902
Amsterdam	8.657	289	Muiden	21%	68%	0%	Amsterdam	8.657	8.657
Waterland	16.148	680	Diemen	44%	22%	1%	Waterland	16.148	28.476
Edam-Volendam	29.191	4.678	Amsterdam	25%	72%	34%	Edam-Volendam	29.191	29.191
Koggenland	512	254	Waterland	14%	83%	1%	Koggenland	512	2.424
Zeevang	1.434	127	Edam-Volendam	39%	61%	0%	Zeevang	1.434	13.572
Hoor	24.641	2.678	Koggenland	32%	61%	75%	Hoor	24.641	24.641
Drechterland	3.031	194	Zeevang	7%	91%	0%	Drechterland	3.031	21.698
Stede Broec	918	874	Hoor	93%	5%	7%	Stede Broec	918	1.460
Enkhuizen	6.917	3.975	Drechterland	8%	91%	0%	Enkhuizen	6.917	6.917
			Stede Broec	44%	56%	3%			
			Enkhuizen	56%	44%	2%			
Totaal	113.066	723					Totaal	113.066	188.435

Tabel 3.2: Watergerelateerde omzet per gemeente (KvK/EIM/Triple E)

Tabel 3.3: Bodemgebruik per gemeente in het onderzoeksgebied (CBS/Triple E)

Tabel 3.4: Watergerelateerde omzet per gemeente (KvK/EIM/Triple E)

Daar waar de cultuurhistorie niet aanwezig is blijven de omzetten direct ver achter bij het potentieel. Dit geldt bijvoorbeeld voor Almere en Lelystad, waar nog veel mogelijkheden liggen, maar ook voor Waterland, Koggenland, Zeevang en de Westfrieze gemeenten Drechterland en Stede Broec. Hier blijft de benutting van de ecologische kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer achter bij het potentieel, aangezien de gemeenten veelal meer agrarisch georiënteerd zijn. Bovendien zijn dit de gemeenten die niet over een grote haven beschikken, waardoor de benutting van de kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer ook lastiger is.

Nu is het de vraag in welke gemeenten er economische effecten van de te nemen maatregelen kunnen worden verwacht. In West-Friesland zijn het Hoorn en Enkhuizen die een groot gedeelte van de markt in handen hebben. Gezien de daar gerealiseerde omzetten langs de kust, is het de vraag in hoeverre hier nog een impuls te verwachten is. Wel biedt het de gemeenten Stede Broec (1 kilometer kust) en Drechterland (15,5 kilometer kust) de mogelijkheid om zich te ontwikkelen aan de hand van het nieuw te ontwikkelen product. Dat de economie in deze gemeenten langs de kust overwegend agrarisch is, met voornamelijk bollenteelt, houdt niet in dat de kust niet (verder) kan worden ontwikkeld. Het landschap biedt uitstekende mogelijkheden om de nieuw te ontwikkelen ecologische kwaliteiten te benutten. Het dankzij de bollenteelt aantrekkelijke en deels kleinschalige agrarische landschap, in combinatie met het Markermeer, lijkt op de situatie zoals die voor de Oosterschelde geldt: (onder)waterrecreatie is hier nog ruimschoots in de markt te zetten, zoals dat op de Oosterschelde al gebeurt is.

Iets zuidelijker liggen Koggenland en Zeevang. Koggenland heeft een korte kuststrook, slechts 2 kilometer, die van Zeevang is langer: 11,3 kilometer. Het landschap hier heeft weinig cultuurhistorische waarden. Met enkele steden op enige afstand kent de kust hier weinig trekkers. Omdat de ecologische kwaliteiten van het Markermeer tot nu toe weinig aandacht trokken zijn de baten hier laag. Echter, juist langs dit stuk kust gebeurt ecologisch veel: het water zal helderder worden en de golven worden gebroken, waardoor ruimte ontstaat voor benutting van het water.

Bovendien zal de soortenrijkdom toenemen, waardoor het gebied interessanter wordt voor natuurliefhebbers. Het omliggende landschap blijft weliswaar voor toeristen en recreanten wat minder aantrekkelijk, maar het biedt wel mogelijkheden voor rustzoekers, zoals zorgbehoevenden. Al met al lijkt de situatie op die rondom het Lauwersmeer, zij het dat het Lauwersmeer het voordeel heeft dat het de status van Nationaal Park heeft, een status die het Markermeer-IJmeer ontbeert. Daartegenover staat het voordeel dat deze gemeenten een stuk beter bereikbaar zijn dan het Lauwersmeer.

Nog iets verder naar het zuiden liggen Waterland en Edam-Volendam. Met name Edam-Volendam benut de mogelijkheden van het Markermeer-IJmeer in hoge mate en zal relatief weinig baat hebben bij een verdere ecologische ontwikkeling. De gemeente Waterland echter wel, aangezien er een aantal gebieden is aangewezen als kansrijk waterplantengebied, wat zal leiden tot een vergroting van de soortenrijkdom. Ook voor deze gemeenten zal het Lauwersmeer als referentie gelden.

De gemeenten Amsterdam, Diemen en Muiden hebben redelijke baten, de omzetten per kilometer zijn dan wel niet hoog, maar veelal is de kust zodanig ontwikkeld dat er weinig ruimte is voor verdere groei. Het is niet duidelijk in hoeverre de bestaande ondernemers capaciteit en ruimte hebben om verder te groeien. De omzetten voor deze regio zijn voor de bepaling van de impuls gelijk gehouden.

Als laatste worden Almere en Lelystad beschouwd en hier is de referentie minder rechtlijnig. Een groot gedeelte van de kust tussen beide plaatsen is aangemerkt als natuurgebied (Oostvaardersplassen), waardoor verdere ontwikkelingen daar niet mogelijk zijn. De steden Almere en Lelystad zijn nog altijd in ontwikkeling – Almere meer dan Lelystad – en deels ook richting het water. Hoewel de opgaven vooral op het gebied van woningbouw liggen, zal aandacht voor de nieuwe ontwikkelingen op het gebied van natuurbenutting – door de verbeterde ecologische kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer – beide steden kansen bieden. Daar waar het bodemgebruik stedelijk of agrarisch is, is een benutting zoals bij de Kagerplassen meer dan mogelijk.

Zoals eerder vermeld, wordt de Houtribdijk in deze analyse niet meegenomen. Toch vindt langs deze dijk een van de grootste ingrepen plaats van het TBES, te weten de aanleg van een moeras. Dit moeras is economisch te benutten en daarom wordt hier, om de economische impuls te beoordelen, een vergelijking gemaakt met de omzet per hectare van de Rottige Meente, een natuurgebied ten noorden van de Weerribben-Wieden.

Het moeras zal een totale oppervlakte krijgen van 4.500 hectare. Dit betekent dat hier, op basis van de cijfers van de Rottige Meente, een omzet gerealiseerd kan worden van 11,3 miljoen euro. Deze omzet zal vallen binnen de gemeente Lelystad.

De totale omzet na voltooiing van het TBES kan ruim 200 miljoen euro bedragen. Dit betekent op jaarbasis een stijging van 75 miljoen euro. Dat een dergelijke omzetsijging realistisch is, komt voort uit het gebruikte vergelijkingsmateriaal: de gemiddelde omzetten rondom andere waterlichamen en natuurgebieden in Nederland, op regionale schaal beoordeeld.

Impulswaarde van onroerend goed na voltooiing TBES

Behalve bedrijven zullen ook huiseigenaren profiteren van een hoger gehalte aan natuur rondom het Markermeer-IJmeer. Dit zal voornamelijk gebeuren in de agrarische gebieden, waar het waardetoevoegend effect nu met 10% het laagst is. De omgeving zal hier in veel gevallen een veel natuurlijker karakter krijgen dankzij de land-waterovergangen, waardoor de aantrekkelijkheid van de woonomgeving toeneemt.

Dit zal niet overal gebeuren en het zullen vooral de gemeenten Waterland, Zeevang, Koggenland, Drechterland en Stede Broec zijn die profiteren, zij het alleen daar waar het grondgebruik als agrarisch stond aangemerkt. De totale WOZ-waarde in de omgeving van het Markermeer-IJmeer stijgt dan met 23,47 miljoen euro. Daarmee wordt tevens extra overdrachtsbelasting en OZB geheven. Tabel 3.5 geeft een overzicht van de nieuwe situatie.

<i>In EUR '000</i>	voor TBES	na TBES
Waardetoevoegend effect (eenmalig)	782.904	806.374
Overdrachtsbelasting (jaarlijks)	5.219	5.376
OZB inkomsten (jaarlijks)	664	683

Tabel 3.5: Baten woningmarkt voor en na TBES (CBS/Triple E)

Gevolgen TBES op geldstromen rond het Markermeer-IJmeer

In tabel 2.5 werd inzicht gegeven in de huidige geldstromen rondom het Markermeer-IJmeer. Voor verschillende belanghebbenden werd inzichtelijk gemaakt in welke mate zij geldstromen genereren dankzij de aanwezigheid van het Markermeer-IJmeer. Nu duidelijk is wat de gevolgen zijn van de implementatie van het TBES, wordt het mogelijk om deze tabel opnieuw te maken voor de situatie na afronding van het TBES (tabel 3.6).

Op basis van dit overzicht is het nu mogelijk de kosten voor de maatregelen van het TBES tegenover de baten af te zetten. Bovendien is inzichtelijk welke partij welke baten heeft, waardoor mogelijkheden voor financiering van de maatregelen verder kunnen worden onderzocht. In het volgende hoofdstuk zal dit plaatsvinden.

<i>In EUR '000</i>	Huidige geldstromen		Impuls TBES	
	<i>Eenmalig</i>	<i>per jaar</i>	<i>Eenmalig</i>	<i>per jaar</i>
Ondernemers				
Resultaat na belasting		7.809		5.988
Huiseigenaren				
Eenmalige waardevermeerdering	782.904		23.470	
Rijk				
Vennootschapsbelasting		2.853		2.188
Dividendbelasting		2.620		2.009
Overdrachtsbelasting		5.219		157
Gemeenten				
OZB		664		19
Werknemers				
Werkgelegenheid	1.299			996

Tabel 3.6: Belanghebbenden, huidige baten en extra baten als gevolg van het TBES rond Markermeer-IJmeer (KvK/EIM/Triple E)

4. Baten en financiering van de maatregelen

In deze studie zijn door middel van de FEBO-methode enerzijds de huidige baten achterhaald die zijn te relateren aan het water van het Markermeer-IJmeer en specifiek de baten die zijn te relateren aan de ecologische kwaliteit van het water en anderzijds de toekomstige baten gerelateerd aan het Markermeer-IJmeer na uitvoering van het TBES. Een verbetering van de ecologische situatie in het Markermeer-IJmeer leidt op verschillende plaatsen tot een verhoging van de beleveniswaarde, waardoor de toeristisch-recreatieve potentie toeneemt. Naast deze baten leidt de uitvoering van het TBES tot nog een economische impuls doordat beperkingen die voortkomen uit de Natura2000-wetgeving niet meer van kracht zijn, waardoor het mogelijk wordt te investeren op het gebied van infrastructuur, woningbouw, energieproductie en uitbreiding van recreatieve voorzieningen. Binnen het kader van de Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer (WMIJ) zijn verschillende studies uitgebracht, die deze mogelijkheden en baten voor de sectoren hebben onderzocht. Daarnaast is de kostenkant door het WMIJ verder bekeken. Het bereiken van het TBES-eindbeeld vergt grote investeringen. De WMIJ heeft de opdracht gekregen het TBES haalbaar en betaalbaar te maken. In dit hoofdstuk wordt bekeken hoe de baten zich verhouden tot de kosten, waar financieringsmogelijkheden liggen en hoe een en ander is te organiseren.

In 2008 is berekend dat de ecologische maatregelen een investering vergen van 1 miljard euro, inclusief BTW. Het WMIJ concludeert dat er nog een optimalisatieslag mogelijk is en dat zo een kostenbesparing van 350 miljoen euro haalbaar is. De WMIJ heeft in het rapport *'Naar een toekomstbestendig ecologisch systeem'* berekend dat de kosten, prijspeil 2011, worden geschat op 631 miljoen euro. Bij een uitvoeringstermijn van 40 jaar betekent dat een jaarlijkse investering van circa 15 miljoen euro. De toegevoegde baten door een verhoging van de beleveniswaarde door het TBES bedragen 86 miljoen euro aan omzet per jaar, naast een toename van de structurele werkgelegenheid met circa 1.000 arbeidsplaatsen.

Daarnaast ontstaat een eenmalige baat in de vorm van een stijging van de totale woningwaarde van 23 miljoen euro.

De baten voor de bedrijven komen deels terecht bij de eigenaren, deels bij de overheid en deels bij derden, zoals werknemers, toeleveranciers, et cetera. Het resultaat na belasting van de impuls van het TBES bedraagt 6 miljoen euro. De rijksoverheid ontvangt 4,2 miljoen euro per jaar (extra) aan vennootschaps- en dividendbelasting. Daarnaast ontvangt de rijksoverheid vanuit de meerwaarde van woningen jaarlijks 157.000 euro aan overdrachtsbelasting. De gemeenten rond het Markermeer-IJmeer ontvangen vanuit de meerwaarde van woningen jaarlijks 19.000 euro meer aan OZB. Vanuit de extra baten die ontstaan door het bereiken van het TBES ontvangt de overheid jaarlijks 4,3 miljoen euro aan verschillende belastinginkomsten.

Ook in de huidige situatie zijn er baten te relateren aan het water van het Markermeer-IJmeer en specifiek de ecologie. Het resultaat na belasting van het Markermeer-IJmeer in de huidige situatie bedraagt 7,8 miljoen euro, waarvan ongeveer 2,3 miljoen euro is te relateren aan de ecologie van het Markermeer-IJmeer. De rijksoverheid ontvangt 5,5 miljoen euro per jaar aan vennootschaps- en dividendbelasting, waarvan 1,6 miljoen euro aan de ecologie is te relateren.

Naast bovengenoemde baten, brengen de maatregelen in het kader van TBES een economische impuls omdat beperkingen vanuit de Natura2000-wetgeving zijn opgevangen. Uit onderzoek van LAGroup naar de economische impuls voor de sector toerisme en recreatie is gebleken dat een directe en indirecte omzet van 135 tot 273 miljoen per jaar mogelijk is, uitgezonderd de dagrecreatie. Hier gaat een werkgelegenheid van 1.700 tot 3.400 fte mee gepaard, wat neerkomt op 2.800 tot 3.400 arbeidsplaatsen. Dit is gebaseerd op de uitbreidingsplannen van recreatieondernemers en de verwachte recreatiebehoefte. Een deel van deze baten overlappen het hier uitgevoerde onderzoek. Triple E heeft in haar berekening de mogelijkheden voor jachthavens niet meegenomen en heeft bovendien niet gefocust op de indirecte effecten. LAGroup concludeert dat van de extra jaarlijkse bestedingen 47 tot 81 miljoen euro voortkomt uit reguliere investeringen die nu nog worden geblokkeerd door de Natura2000-

wetgeving. Dit is ongeveer 30 procent. Wanneer alle toeristisch-recreatieve plannen uit de inventarisatie doorgaan, betekent dat jaarlijks tussen de 0,3 en 0,5 miljoen euro extra belastinginkomsten uit (water)toeristenbelasting voor lokale overheden. Vanuit de extra omzet ontvangt de rijksoverheid nog vennootschaps- en dividendbelasting. Op basis van dezelfde verhouding tussen belastinginkomsten en extra omzet als door Triple E gevonden, zou dit over de 135 tot 273 miljoen euro extra omzet (inclusief overlap met Triple E) 5,9 miljoen tot 11,9 miljoen euro aan vennootschaps- en dividendbelasting bedragen. Over de 47 tot 81 miljoen euro die dankzij het TBES kan worden gerealiseerd zou dan 2,1 miljoen tot 3,5 miljoen euro aan dividend- en vennootschapbelasting worden geïnd.

Naast onderzoek naar de sector recreatie en toerisme wordt ook gekeken naar de mogelijkheden voor de beroeps- en sportvisserij. Hiervoor vindt nog onderzoek plaats naar de precieze effecten. Er kan worden verwacht dat zowel de beroeps- als de sportvisserij hiervan profiteert. Naast belastinginkomsten uit de beroepspraktijk en uitgaven ten behoeve van de sportvisserijhobby, zal de overheid ook inkomsten ontvangen uit ontvangen vergoedingen voor visvergunningen.

Verder is er in het kader van de optimalisatiestudie van het WMIJ gekeken naar zandwinning. Naast de besparing in de kosten voor het bereiken van het TBES is gebleken dat de rijksoverheid ook inkomsten ontvangt uit domeinrechten, die moeten worden betaald als vergoeding voor het recht op grondwinning. Bij het huidige tarieven- en prijspeilniveau (2012) worden deze inkomsten geschat op 250 tot 420 miljoen euro in de periode tot 2040. Ook is reeds gekeken naar de mogelijkheid van windenergieproductie. In het optimalisatierapport is voorgerekend dat een rij van 15 windmolens maximaal circa 11 miljoen euro per jaar kan opleveren.

Deze baten zouden nog eens kunnen worden uitgebreid met baten uit de woningbouwplannen van Almere, infrastructurele projecten zoals de verbinding tussen Amsterdam en Almere, de verplaatsing van de aansluiting van de N302 op de N506 bij Enkhuizen en besparingen op dijkversterkingmaatregelen. In de verdere toekomst kan het belang van de rol van het Markermeer-IJmeer voor de drinkwatervoorziening en de

landbouw een grotere rol gaan spelen. De investeringskosten voor de verbinding tussen Amsterdam en Almere alleen al zijn geraamd op 2,9 miljard euro, inclusief BTW. De precieze baten die hieruit voortvloeien voor particulieren en de overheid zijn niet berekend.

Naast de overheidsbaten uit belastinginkomsten en vergoedingen voor vergunningen kan ook een stuk dekkingsperspectief voor financiering van de maatregelen worden gezocht in bijdragen vanuit de genoemde ontwikkelingen en de besparingen voor dijkversterking. Ter illustratie: op een bedrag van bijna 3 miljard euro is een bijdrage van 90 miljoen euro slechts 0,3 procent. Dit kan plaatsvinden op basis van een vrijwillige bijdrage, maar kan ook worden georganiseerd via verplichte afdracht. Net zo als voor een vergunning voor zandwinning domeinrechten moeten worden betaald, kan een verplichte bijdrage worden georganiseerd voor het recht op ontwikkelen in en rond het Markermeer-IJmeer. Ook kan een bijdrage aan de ondernemers worden gevraagd. Zij hebben immers ook baat bij een verbetering van het Markermeer-IJmeer.

De gevonden baten en projecten die op stapel staan en mogelijk worden dankzij het TBES, bieden perspectief voor financiering van de maatregelen om het TBES te bereiken. Enerzijds krijgt de overheid al veel baten binnen vanuit het Markermeer en in de toekomst als gevolg van de investeringen. Anderzijds bieden de baten en ontwikkelingen mogelijkheden om financiële dekking te organiseren. Het is de taak van de overheid deze extra inkomsten te organiseren. Een verplichte bijdrage, via een belasting of vergunning, kan alleen via de overheid worden geregeld. Het verlenen van ontwikkelingsrechten in ruil voor de plicht het TBES te helpen realiseren gaat wellicht in tegen de trend van deregulering, maar biedt concrete mogelijkheden voor financiering van het TBES met geld dat niet op de huidige begroting drukt. De vraag is dan waar de inkomsten terecht (moeten) komen. De middelen kunnen worden toegevoegd aan de algemene middelen. Nadeel hiervan is dat ze onder politieke ‘invloed’ blijven en niet voor langere tijd is gegarandeerd dat ze ook aan het bereiken van het TBES worden besteed. Ook met de belastingen en domeinrechten die zijn te relateren aan het Markermeer-IJmeer en het TBES in het achterhoofd, is het goed om voor te stellen het zo te

organiseren dat de baten niet in de algemene middelen terecht komen en deze direct te ‘labelen’ en weg te zetten voor de maatregelen TBES.

Een mogelijkheid om een directe koppeling tussen baten en kosten te organiseren is om een nieuwe entiteit (organisatie) te creëren, waarbij van te voren wordt vastgesteld hoe de financiering wordt geregeld. Deze organisatie kan een bestuur krijgen met veel beleidsvrijheid, of juist een bestuur met minder beleidsvrijheid, dat alleen zorgt voor een soepele uitvoering. Een vergelijking kan worden getrokken met de Angelsaksische organisatievorm ‘Trust’. Bij instelling van een Trust wordt door de insteller het doel van de trust – met andere woorden waar het geld aan moet worden besteed – van te voren vastgesteld. Dit doel kan daarna niet meer worden gewijzigd. Een bekend voorbeeld is de National Trust in Groot-Brittannië, die als groot voordeel heeft dat zij onafhankelijk opereert, lange termijnplannen realiseert en efficiënt te werk gaat. Wanneer voor een dergelijke organisatie wordt gekozen met betrekking tot de ontwikkelingen rond het Markermeer-IJmeer, ligt de democratische legitimiteit in het feit dat het de politiek is die een dergelijke organisatie in het leven roept en die haar financiering, bestedings- en bewegingsruimte vaststelt. Naast bijdragen van de overheid kan ze zichzelf financieren door specifieke ontwikkelingsrechten, zoals zandwin-, vis- en windoogst-rechten, te krijgen die (markt)partijen dan kunnen verkrijgen tegen vooraf vastgestelde tarieven.

Het in het leven roepen van een nieuwe entiteit kan extra inkomsten opleveren als zij wordt gekoppeld aan ‘een warme’ titel. Bovendien kunnen op deze wijze ook extra inkomsten worden gecreëerd. Titels als ‘Nationaal Park’ en ‘UNESCO werelderfgoed’ zijn sterke merken die voor een extra impuls kunnen zorgen omdat ze een wereldwijde aantrekkingskracht hebben op toeristen en recreanten. Dit kan dan bovendien leiden tot het gebruikmaken van private rechten, zoals het merkrecht. Het merk Nationaal Park Markermeer-IJmeer kan dan voor extra inkomsten uit merchandising zorgen.

Uit dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat er voldoende geldstromen op en rond het Markermeer-IJmeer zijn en komen als gevolg van maatregelen voor het TBES voor financiering van deze maatregelen. De vraag is alleen

hoe de politiek dit wenst te organiseren. Dit kan uit de algemene middelen, waarbij vaker een politieke discussie over het TBES zal plaatsvinden, of door het oprichten van een aparte entiteit. Rechten gecombineerd aan ‘een warme’ titel en een aparte entiteit zijn bij uitstek een instrument om toe te passen voor lange termijn financiering en regulering. Zij bieden de zekerheid en continuïteit die past bij duurzame economische, ecologische en maatschappelijke ontwikkelingen.

Bijlage A: het FEBO-model

FEBO staat voor Financieel Economisch Besluitvorming Ondersteunend: een methode die geldstromen (opbrengsten met cash flow) in kaart brengt die verbonden zijn aan natuur, water, landschap en erfgoed. De FEBO-methodiek is ontstaan vanuit vragen uit de bestuurlijke praktijk, waarbij bestuurders behoefte hadden en hebben aan de berekening van reële geldstromen die kunnen bijdragen aan de financiering van investeringen in natuur, landschap, water en erfgoed.

De ontwikkelaars van de FEBO-methode hebben een KPMG-achtergrond en de methode wordt toegepast in de traditie van accountancy op basis van economische transacties die daadwerkelijk hebben plaatsgevonden. De waarderingmethoden die worden gehanteerd voor de baten van natuur en landschap moeten daarom uiteindelijk altijd leiden tot een balanspost. Dit is de kern van de FEBO-methode. Een accountant brengt kosten en opbrengsten van een bedrijf in kaart volgens een zogenaamde 'kosten-plaatsenbenadering'. Zowel kosten als baten krijgen een 'kostenplaats' (een post op de balans) aangewezen. De FEBO-methode brengt in kaart welke kosten en baten aan de post 'natuur, landschap, water en erfgoed' kunnen worden toebedeeld.

Het eerste gevolg van deze accountancy benadering is, dat binnen de FEBO-methode het Markermeer-IJmeer wordt gezien als een 'bedrijf'. Bepaalde bedrijven, bedrijfssectoren, of activiteiten rondom het Markermeer-IJmeer kunnen dan worden gezien als bedrijfsonderdelen, die elk een aantal (bedrijfs)functies vervullen waarmee binnen het bedrijf geld wordt verdiend.

Het toepassen van de FEBO-methode bestaat dan, algemeen gesteld, uit de volgende stappen:

1. Het vaststellen van de grenzen van het te onderzoeken natuurgebied oftewel het bepalen van de omvang van 'het bedrijf'.
2. Het in kaart brengen van de functies die de natuur of het natuurgebied vervult.

3. Het bepalen van de bijbehorende kosten.
4. Het bepalen van de bijbehorende baten. Dit beslaat de volgende stappen:
 - Het bepalen van de belanghebbenden.
 - Het in kaart brengen van de opbrengsten die kunnen worden gekoppeld aan de belanghebbenden in de vorm van omzet, waardedoefoeging, belastingen, vermeden kosten en werkgelegenheid.
 - Het bepalen welk deel van de omzet of waardedoefoeging is te herleiden naar de aanwezigheid van het water en de ecologische kwaliteit van het water.

Het onderzoeksgebied betreft het Markermeer-IJmeer en een strook van 300 meter landinwaarts langs de kustlijn, waarbij ten oosten van Almere ook de Lepelaarplassen in het onderzoeksgebied zijn meegenomen. Op deze strook zijn veel economische activiteiten te vinden, die een duidelijke relatie hebben met het Markermeer-IJmeer. In sommige gevallen lijkt deze grens diffuus, omdat baathebbende partijen niet binnen deze grens gevestigd zijn. Zandwinning bijvoorbeeld wordt uitgevoerd door bedrijven van buiten het onderzoeksgebied, maar het zand wordt wel in het gebied gewonnen. Een ander voorbeeld is het landbouwgebied buiten de grenzen van het onderzoeksgebied dat profiteert van het water uit het Markermeer-IJmeer.

De functies die natuur en landschap leveren aan de mens spelen een centrale rol binnen de FEBO-methode. Door middel van de functies van het Markermeer-IJmeer is het mogelijk om de belanghebbenden te achterhalen. De belanghebbenden zijn de private en publieke partijen die gebruik maken van de functies die het Markermeer-IJmeer levert. Hierbij staan de natuurlijke functies centraal. Dit wil zeggen dat specifiek wordt gekeken naar welke functies voortkomen uit de ecologische hoedanigheid van het Markermeer. De functies vallen dan uiteen in verschillende categorieën, conform het Globaal Ecologisch Model, dat werd opgesteld door Van der Maarel (1976):

- **Draagfuncties.** Dit betreft functies die het natuurlijk milieu vervult als drager van menselijke activiteiten, artefacten en afvalstoffen. Wonen en werken vallen onder deze functie, maar de draagfunctie van de natuur heeft binnen het GEM ook betrekking op de opvang van afvalstoffen. Het betreft de opvang en opslag van deze stoffen zonder dat deze worden verwerkt. Daarin ligt ook het onderscheid met de reinigingsfuncties van het natuurlijk milieu, die onder de regulatiefuncties vallen.
- **Productiefuncties.** Deze hebben betrekking op de levering van materie en energie vanuit het natuurlijk milieu. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen natuurlijke productiefuncties en agrarische productiefuncties. Bij de natuurlijke productiefuncties gaat het om productie zonder direct menselijk ingrijpen. In het geval van het Markermeer-IJmeer gaat het ook om de productie van vis (ten behoeve van de visserij) en de levering van zoet water (ten behoeve van de landbouw).
- **Regulatiefuncties.** Dit betreft de regulatie die vanuit het natuurlijk milieu plaatsvindt op de materie- en energiestromen. Daarbij zijn vooral de reinigingsfuncties die het natuurlijke milieu vervult van groot belang. Te denken valt aan geluidsabsorptie, filtering van vervuilde lucht en reiniging van water door vegetatie. Het ecosysteem is van nature in staat om water te zuiveren, maar luchtfoto's maken duidelijk dat er nog veel slibvorming is in het Markermeer-IJmeer en dat een herstel van de regulatiefuncties van belang is.
- **Informatiefuncties.** Dit betreft de informatiestroom van het natuurlijk milieu naar de samenleving en heeft onder meer betrekking op zaken als oriëntatie (herkenbaarheid, vertrouwdheid), educatie en indicatie. Het laatste betreft de kennis die de mens opdoet uit kwantitatieve verschuivingen in de aantallen organismen als gevolg van veranderingen in het milieu. Deze functie wordt voornamelijk benut binnen R&D (bijvoorbeeld biomimicry of thermoregulatie).

Naast deze vier functies van natuur en landschap herkennen we nog een vijfde, steeds belangrijker functie, die door Van der Maarel nog niet werd

herkend. Natuur en landschap vormen regelmatig een bron van welzijn en gezondheid voor mensen, dit valt te omschrijven als:

- **Recuperatiefuncties.** Deze hebben betrekking op het vermogen van de natuur om een aantoonbare en te kwantificeren bijdrage te leveren aan het menselijk welzijn en de menselijke gezondheid. Zorgverzekers vestigen zich graag rondom het Markermeer-IJmeer vanwege de rust die ervan uitgaat. Horecaondernemers en vakantieparken benutten de behoefte van mensen aan diezelfde rust.

Deze functies zijn belangrijk om inzicht te verkrijgen in de belanghebbenden van het gebied. Op basis van de functies en belanghebbenden kunnen verborgen kosten en baten worden achterhaald. De belangrijkste belanghebbenden die inkomsten hebben die zijn afgeleid van gebruik dan wel beleving van het gebied, zijn bedrijven, woningeigenaren en overheden. Deze laatste groep ontvangt belastinginkomsten, zowel directe als uit de geldstromen die ontstaan.

Wat betreft de bedrijvigheid wordt in eerste instantie gekeken naar alle bedrijven en instellingen die in de 300 meter zone rondom het Markermeer-IJmeer zijn gevestigd. Op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel, gekoppeld aan een GIS-bestand, worden de bedrijven in het onderzoeksgebied geselecteerd. Omdat vanuit deze gegevens ook te herleiden valt (op basis van SBI-codes) wat de bedrijfsactiviteiten zijn, is vervolgens te herleiden in hoeverre de aanwezige bedrijven afhankelijk zijn van en baat hebben bij de ecologische functies van het Markermeer-IJmeer. Uit de cijfers van de Kamer van Koophandel zijn ook omzet en werkgelegenheid van individuele bedrijven te herleiden. Wanneer deze gegevens niet beschikbaar zijn wordt gebruik gemaakt van cijfers betreffende branchegemiddeldes van het Economisch Instituut voor Midden- en kleinbedrijf (EIM), het CBS en Rabobank Cijfers & Trends.

Omdat de bedrijfsactiviteiten en de locaties van de actoren bekend zijn, is het nu mogelijk om onderscheid te maken in het type benutting van het Markermeer-IJmeer. Voor het Markermeer-IJmeer geldt dat het water weliswaar wordt benut, maar dat dit benutten slechts in beperkte mate afhankelijk is van de ecologische kwaliteit van het water. Een verbetering

van de ecologische kwaliteit van het Markermeer-IJmeer zal voor de waterrecreatie niet per se leiden tot meer omzet als gevolg van een betere waterkwaliteit. Wel biedt dit mogelijkheden voor bedrijven die zich meer richten op de benutting van het water vanaf de wal. Dit onderscheid zal worden gemaakt in deze studie.

Triple E heeft veel ervaring met het toepassen van deze methodiek. Op basis van deze ervaring is het mogelijk om te achterhalen in welke mate ondernemers in het onderzoeksgebied afhankelijk zijn van en baat hebben bij het Markermeer-IJmeer. Om dit te bepalen is het gebruikelijk om interviews te houden met deze ondernemers. Triple E is zelf een dergelijke ondernemer met enkele horecagelegenheden in een natuurlijke omgeving, die gegevens generen over het belang van natuur voor de bedrijfsvoering. Op basis van de interviews, onderzoeken die in het verleden zijn gedaan en onderzoeken van andere partijen waarin het Markermeer-IJmeer een rol speelt, is het mogelijk om het economisch belang van het Markermeer-IJmeer in haar directe omgeving te kwantificeren. Hiervoor worden toedelingspercentages per sector gebruikt. Deze toedelingspercentages geven aan welk gedeelte van de omzet en/of werkgelegenheid verloren zou gaan op het moment dat het Markermeer-IJmeer haar ecologische functies niet levert. Daarmee is inzichtelijk welke rol het Markermeer-IJmeer speelt in de bedrijvigheid in de directe omgeving. Vanuit de omzet die te herleiden is tot het Markermeer-IJmeer kan worden vastgesteld hoe groot het rendement voor de bedrijven is en wat de belasting is die de overheid over dit bedrag heft.

Een tweede groep die baat heeft bij de karakteristieken van het Markermeer-IJmeer wordt gevormd door particuliere huiseigenaren. Mensen vestigen zich graag nabij het Markermeer-IJmeer vanwege de recuperatiefunctie die het water levert. Doordat de recuperatiefunctie door veel mensen wordt gewaardeerd, zijn woningen aan of in de buurt van het water gewilder dan woningen elders. Hierdoor zijn de prijzen van deze woningen hoger, zoals blijkt uit verschillende wetenschappelijke onderzoeken naar huizenwaarden. De hogere waarden voor woningen

leiden tot een aantal geldstromen. Daarom wordt in kaart gebracht welk effect het Markermeer-IJmeer heeft op de waarde van huizen, tot welke geldstromen dit leidt en welke partijen gebaat zijn bij hogere woningwaarden. Verschillende belastingen zijn gerelateerd aan de woningwaarde. Op basis van de toegevoegde waarde aan woningen door ligging nabij het Markermeer-IJmeer wordt berekend hoeveel belastinginkomsten overheden ontvangen die aan het Markermeer-IJmeer zijn gerelateerd.

Bijlage B: toelichting op de toedelingsfactoren

De *sector horeca* wordt gevormd door cafés, restaurants, hotels en vakantieparken. Daar waar cafés en restaurants deels afhankelijk zijn van toerisme en deels van de lokale bevolking, zijn vakantieparken en hotels volledig afhankelijk van toerisme. Veel van deze toeristen komen daarbij om te genieten van het Markermeer-IJmeer. Triple E heeft, dankzij enquêtes onder ondernemers, eigen ondernemingen en bronnenonderzoek, een rijke database om het belang van natuur op de – direct aan die natuur gelegen – horecasector te kunnen duiden. Daaruit blijkt dat minstens 60% van de omzet rondom het Markermeer-IJmeer direct afhankelijk is van de aanwezigheid van het meer.

Binnen de *gezondheidszorg* is bekend dat een rustige omgeving het herstel van bepaalde aandoeningen bevordert, een zogeheten prikkelvrije omgeving. Voor ziekenhuizen werd 25 jaar geleden door Ulrich al aangetoond dat het herstel na een operatie ruim 25 procent korter duurt als er vanuit het ziekenhuis uitzicht is op een groene omgeving. Stressgerelateerde aandoeningen en behandelingen binnen de fysiotherapie worden idealiter in een groene omgeving verholpen. Daarnaast geldt dat de luxere verzorgingshuizen zich aan het water of in het groen vestigen om meerwaarde te creëren. Bedrijven in deze sector zullen een productiviteitsverlies meemaken als de ecologische kwaliteiten verdwijnen en vervolgens zullen zij een andere vestigingslocatie zoeken. In het geval van het verdwijnen van het Markermeer-IJmeer zal dan 20% van de omzet en werkgelegenheid verloren gaan.

De *detailhandel* bedient enerzijds de lokale bevolking en anderzijds toeristen en recreanten. Voor de gemeente Veere en voor de Kop van Overijssel is al eens onderzoek gedaan naar het effect van toerisme en recreatie op de detailhandel. Hieruit bleek dat 10 tot 30 procent van de omzet wordt gegenereerd vanuit toerisme en recreatie.

Niet de gehele productie en *reparatie van schepen* is per definitie afhankelijk van de ecologische kwaliteiten van het gebied. De productie zou voor een deel ook kunnen plaatsvinden op het moment dat de

ecologische functies verdwijnen. Voor een deel is de sector afhankelijk van de aantrekkingskracht van het gebied, met name op het gebied van reparatie van schepen. Het is dit deel dat wordt meegenomen in de analyse. De verhouding tussen de verschillende bedrijfstakken binnen de sector is in de toedeling meegenomen.

De *sector landbouw* is uiteraard afhankelijk van (de kwaliteit van) het zoete water van het Markermeer-IJmeer. Het is echter onzeker welke invloed een verslechtering van het ecologisch systeem zou hebben op de productie van boeren. Mogelijk zijn alternatieven voorhanden of kan het water evengoed gebruikt worden. Vandaar dat deze relatie niet wordt meegenomen in de analyse. Wel zijn boeren voor een gedeelte van hun afzet afhankelijk van bezoekers aan het gebied en dan met name de bedrijven die zijn gestart met verbrede landbouw. In Noord-Holland en Flevoland heeft 26% van de landbouwbedrijven verbrede activiteiten. Deze bedrijven met verbrede activiteiten haalden 24% van hun inkomsten uit de verbrede activiteiten.

De *niet-commerciële dienstverlening* wordt gevormd door podia, musea, galerieën, maar ook door watersportverenigingen en maneges. De laatste twee bedrijfstakken zijn direct afhankelijk van toerisme en recreatie, terwijl dat bij de eerste groep meer als afgeleide geldt. Op het moment dat mensen recreëren rondom het Markermeer-IJmeer zullen zij geneigd zijn om een museum in de buurt te bezoeken. Kunstinstellingen zullen, net als de detailhandel, deels afhankelijk zijn van de aantrekkingskracht van het Markermeer-IJmeer, terwijl watersportverenigingen en maneges hier, net als de horeca, een groter belang hebben.

De *overige dienstverlening* wordt gevormd door wellness-centra. Deze centra hebben als core business om mensen rust te verschaffen. De (directe) omgeving is hier een wezenlijk onderdeel van. Op het moment dat deze omgeving verdwijnt, zullen veel centra een andere locatie zoeken.

De *transportsector* is niet eenduidig aangezien deze bestaat uit zowel taxibedrijven als vervoer van personen over water. De taxibedrijven zijn deels afhankelijk van het Markermeer-IJmeer, aangezien zij, naast het

vervoer van toeristen en recreanten, ook voor de lokale bevolking ritten verzorgen.

De *visserijsector* is volledig afhankelijk van de (water)kwaliteit van het Markermeer-IJmeer. De kwaliteit van de vangst (onderdeel van het ecologisch systeem) wordt bepaald door de kwaliteit van het ecologisch systeem.

Binnen de *zakelijke dienstverlening* zijn de VVV's, jachthavens en boten- en fietsenverhuurders vrijwel geheel afhankelijk van de ecologische kwaliteiten van het Markermeer-IJmeer. Hetzelfde geldt voor toeristische trekpleisters, bijvoorbeeld cultuurhistorische plekken als Edam-Volendam. Pretparken zijn mogelijk in staat om op eigen kracht bezoekers te trekken. Dit geldt ook voor de sector onderwijs, die wordt gevormd door surf- zeil en sportscholen. Het belang van het water in deze sector is wezenlijk.

Bijlage C: tabellen stappen berekeningen

Baten te relateren aan het water van het Markermeer-IJmeer

Bedrijven

	Alle bedrijven			Geselecteerde bedrijven (deels) afhankelijk water			Baten van geselecteerde bedrijven te relateren aan het water	
	Aantal bedrijven	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen	Toedeling	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen
Gezondheidszorg	107	14.089	217	7.839	120	20%	1.568	24
Handel	501	363.362	2.705	80.291	991	20%	16.058	198
Horeca	169	39.192	1.047	39.192	1.047	60%	23.515	628
Industrie	152	428.918	1.711	84.357	329	30%	25.307	99
Landbouw	82	30.205	260	14.923	131	6%	895	8
Niet-commerciële dienstverlening	495	108.682	1.148	54.140	413	40%	21.656	165
Overige dienstverlening	79	6.941	193	159	5	70%	111	4
Transport	62	65.336	316	16.673	99	60%	10.004	59
Visserij	3	979	8	979	8	100%	979	8
Zakelijke Dienstverlening	995	536.590	2.603	15.620	123	80%	12.496	98
Onderwijs	84	20.114	299	595	10	80%	476	8
Bouw	296	235.418	1.261					
Communicatie	4	467	5					
Nutsbedrijven	6	100.233	89					
Totaal Markermeer-IJmeer	3.035	1.950.528	11.863	314.767	3.275		113.066	1.299

Woningen

	Aantal woningen			WOZ-waarde			Waarddetoevoegend effect water			Totaal	OZB	Overdrachtsbelasting
	Stedelijk	Agrarisch	Natuur	Stedelijk	Agrarisch	Natuur	Stedelijk (15%)	Agrarisch (10%)	Natuur (20%)			
Almere	2.362	26	443	598.552	6.665	139.380	89.783	667	27.876	118.325	143	789
Amsterdam	5.958	55	5	2.042.031	24.912	1.077	306.305	2.491	215	309.011	173	2.060
Diemen	681	25	5	215.985	8.544	1.554	32.398	854	311	33.563	31	224
Drechterland	15	116	5	4.789	37.969	1.715	718	3.797	343	4.858	4	32
Edam-Volendam	1.046	33	0	272.496	8.407	-	40.874	841	0	41.715	31	278
Enkhuizen	14	6	0	3.712	1.573	-	557	157	0	714	1	5
Hoor	2.955	26	33	693.373	4.572	5.697	104.006	457	1.139	105.603	95	704
Koggenland	14	28	3	3.739	7.222	850	561	722	170	1.453	1	10
Lelystad	2.011	1	92	366.579	110	16.754	54.987	11	3.351	58.349	95	389
Muiden	687	108	48	243.546	42.173	17.623	36.532	4.217	3.525	44.274	40	295
Stede Broec	46	59	0	10.772	13.710	-	1.616	1.371	0	2.987	3	20
Waterland	881	574	78	261.345	156.162	24.744	39.202	15.616	4.949	59.767	46	398
Zeevang	5	56	1	1.696	19.641	336	254	1.964	67	2.286	2	15
Totaal	16.675	1.112	713	4.718.614	331.659	209.728	707.792	33.166	41.946	782.904	664	5.219

Baten te relateren aan de ecologie van het water van het Markermeer-IJmeer

Bedrijven

	Alle bedrijven			Geselecteerde bedrijven (deels) afhankelijk water			Baten van geselecteerde bedrijven te relateren aan het water	
	Aantal bedrijven	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen	Toedeling	Totale omzet in EUR '000	Aantal banen
Gezondheidszorg	107	14.089	217	5.125	78	20%	1.025	16
Handel	501	363.362	2.705	18.436	228	20%	3.687	46
Horeca	169	39.192	1.047	12.563	336	60%	7.538	201
Industrie	152	428.918	1.711	12.631	49	30%	3.789	15
Landbouw	82	30.205	260	14.923	131	6%	895	8
Niet-commerciële dienstverlening	495	108.682	1.148	31.720	242	40%	12.688	97
Overige dienstverlening	79	6.941	193	127	4	70%	89	3
Transport	62	65.336	316	1.292	8	60%	775	5
Visserij	3	979	8	-	-	100%	0	0
Zakelijke Dienstverlening	995	536.590	2.603	8.487	67	80%	6.790	53
Onderwijs	84	20.114	299	375	6	80%	300	5
Bouw	296	235.418	1.261					
Communicatie	4	467	5					
Nutsbedrijven	6	100.233	89					
Totaal Markermeer-IJmeer	3.035	1.950.528	11.863	105.680	1.148		37.577	448

Bijlage D: literatuur

Bade, T., R. Enzerink & O. Van der Schroeff (2008). *Blauw betalen voor welvaart. Over de Economische Betekenis van Waterschap Veluwe*, Arnhem: Triple E.

Bade, T., R. Enzerink & G. Smid (2008). *Kop en munt, Nationaal Park Weerribben-Wieden als drager van de regionale economie*, Arnhem: Triple E.

Bade T. & B. van Middendorp (2008). *Min of meer Lauwersmeer. Scan economische baten en kansen natuur en landschap Lauwersmeer*. Arnhem: Triple E.

Bade, T. & G. Smid (2009). *Rapportage toedelingsfactoren FEBO-model. Uitgevoerd in het kader van de studie 'Wild van de economie'*. Arnhem: Triple E.

Bade T., A. Van Erk, S. Houben & G. Smid (2011). *Hoge Kempen, Hoge baten. De baten van het Nationaal Park Hoge Kempen in kaart gebracht*. Arnhem: Triple E.

Bervaes J.C.A.M., J. Vreke, (2004). De invloed van groen en water op de transactieprizen van woningen. Alterra-rapport 959, Alterra, Wageningen.

CBS: *wijken en buurten*

CBS: *verbrede landbouw*

CBS: *grondgebruik*

www.coelo.nl (Centrum voor Onderzoek en de Economie van de Lagere Overheden)

Kamer van Koophandel. *Handelsregister*.

KvK Zeeland en Bureau voor toerisme Zeeland (2005). *In de Peiling. Trendmonitor Toerisme Veere 2000-2004*, 2005.

LA group Leisure & Arts Consulting (2011). *Eindrapportage Markttoets en economische impact toerisme & recreatie Markermeer-IJmeer*. Amsterdam.

Luttik, J. (2000). 'The value of trees, water and open space as reflected by house prices in the Netherlands.' *Landscape and Urban Planning* 48 (2000) 161-167.

Maarel, E. van der & P.L. Dauvellier (1977). *Samenvatting Globaal Ecologisch Model, Studierapporten Rijksplanologische Dienst, deel 5.3.B*. Den Haag: Ministerie van VROM.

Panteia/EIM: Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf.

Rabobank. *Rabobank cijfers & trends*

Toerisme in de Kop van Overijssel Detailhandel

Uhlrich R.S. 1983. Aesthetic and affective response to natural environment" *Human Behavior and Environment*, Volume 6, eds. Altman I. and Wohlwill J.F., 85-125, New York: Plenum Press.

Uhlrich R.S. 1984 "View through a window may influence recovery from surgery" *Science* 224: 420-421.

WMIJ (2011). *Naar een Toekomstbestendig ecologisch system. Optimalisatierapport Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer t.b.v. de Rijksstructuurvisie RRAAM. Versie 2.0*. RRAAM, Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer.